

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילצין, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 34 – פרדוקס המגדר בהשכלה גבוהה

עוד פעם לדבר על אפליית נשים? מה עוד אפשר לומר וטרם אמרנו? אם לשפוט על פי מגמה מדאיגה הצוברת תאוצה בחו"ל, ואשר החלה מתפתחת גם אצלנו, מסתבר שיש חדש תחת השמש – והוא מאד אירוני!

האמריקאים גילו שיש יותר מדי סטודנטיות במערכת ההשכלה הגבוהה ופחות מדי סטודנטים. המהפכה הפמיניסטית לא רק שהצליחה לתת הזדמנות שווה להשכלה גבוהה לשני המינים, אלא שההצלחה אף היטיבה עם הנשים. נכון לעכשיו, 56% מכל הסטודנטים הם נשים, לעומת שיעור הגברים העומד על 44% בלבד. בארצות הברית שואפות האוניברסיטאות – ובמיוחד הטובות שבהן – ל"אזן" נכון בין אוכלוסיות הסטודנטים, פחות או יותר לפי הפרופורציות הדמוגרפיות במדינה כולה. הדבר תקף בנוגע לגזע, לרקע אתני (במיוחד כשמדובר במיעוטים כמו היספאנים, אסיאתים וכו') וכעת עולה גם נושא המגדר.

הבעיה חמורה מכפי שניתן להבין ממספרים אלה, שהרי היחס 56-44 פועל בעצם נגד המועמדות-הנשים: על מנת להגיע לאיזון מגדרי, ועדות הקבלה ממיינות את המועמדים גם לפי מין. התוצאה: הרבה יותר קשה להתקבל לאוניברסיטה יוקרתית אם את אישה, מאחר שישנן הרבה יותר מועמדות בנות-תחרות מאשר מועמדים ברי-תחרות. אם ועדות הקבלה לא היו נוקטות במדיניות "אפליה מתקנת" כזו, הרי לא מעט מוסדות היו מוצאים את עצמם עם מספר גדול בהרבה של סטודנטיות. לפי מחקרים בפסיכולוגיה חברתית, 60% ויותר מהווה "נקודת מפנה". לכן, במקרה כזה לא מעט גברים יתפסו את המוסד כ"נשי" ולא יפנו אליו (או שמא להיפך – הם ירצו ללמוד שם ממניעים לאו דווקא אקדמיים...).

לפני שנעבור לבחינת המצב בישראל, אצטט אמירה אהובה עלי במיוחד, משל המחזאי הבריטי אוסקר ווילד: "כשהאלילים רוצים להעניש אותנו הם מגשימים את חלומותינו!" רצינו שנשים יקבלו את מלוא ההזדמנויות; הן אכן קיבלו – ועכשיו הן מופלות לרעה כתוצאה מהגשמת החלום. מחשבה שנייה: גם הרפורמה החברתית הברוכה ביותר גוררת בעקבותיה בעיות בלתי-צפויות, ואולי כדאי לנסות ולצפות אותן לפני שעושים את הצעד הראשון במהפכה. בכל מקרה, ישנן לא מעט בנות אמריקאיות חכמות ושאפתניות בנות 18 אשר מתוסכלות מכך שלמרות שעשו והשיגו את כל מה שציפו מהן בתיכון, הן לא קיבלו את מבוקשן. כמובן, אין זה אומר שמוטב היה להשאיר את המצב המקורי על כנו, אלא שעלינו להבין שרפורמה חברתית מורכבת בהרבה ממה שניתן לחשוב.

ישראל, כרגיל, צועדת בעקבות אמריקה. כבר עתה, בלימודי תואר ראשון באוניברסיטאות (אין בידי נתונים אודות המכללות) הנשים עברו בהרבה את ה-50%. חוסר איזון זה הולך ומסתמן גם בלימודי התואר השני. על פי מגמה זו לא ירחק יום ונתחיל להרגיש חוסר איזון דמוגרפי בולט במגדל השן הישראלי.

מדוע אין בארץ מודעות לכך? ראשית, באופן כללי המודעות שלנו לפמיניזם פחותה יחסית, ובמקרה זה הדבר פועל לטובת הנשים. אצלנו פשוט לא עושים עניין גדול מנתונים הקשורים ליחס המספרי שבין המינים. שנית, לעומת ארה"ב, אצלנו כמעט שלא קיימת "ועדת קבלה" לתואר ראשון (כל תהליך הקבלה מתבצע בצורה עיוורת על פי שקלול המחשב). גם ברוב התוכניות לתואר שני אין ועדה מחלקתית כזו אשר ממיינת את המועמדים על פי קריטריונים שאינם ציונים. כידוע, "המחשב אינו טועה", כך שאם הקריטריונים שוויוניים, התוצאה "חייבת" להיות שוויונית גם כן.

אינני טוען, ש-60% סטודנטיות לעומת 40% סטודנטים בקמפוס (או בכיתה) זה דבר רע. ייתכן שהחברה הישראלית יכולה "לסבול" את חוסר האיזון הזה ולו רק מהסיבה שלגברים יש משאב חברתי-כלכלי חזק שאין לרוב הנשים: קשרים דרך השירות הצבאי (מה שנקרא: old network boys). כך, שבנסיבות הייחודיות לישראל, הפרופורציה הגבוהה במספר הבוגרות מאזנת את ההון

החברתי המובנה, המוקנה ל"בנים" בישראל מכוח היותם בנים (קשרי שירות צבאי וכו') ועל אף שלא חבשו יום אחד את ספסל הלימודים.

בכל זאת, יש פרדוקס במספרים אלה גם בישראל, מאחר שהם אינם מתורגמים לדומיננטיות בהמשך הדרך האקדמית. מספר הנשים שבבוא היום הופכות למרצות – ובמיוחד מרצות בדרגות בכירות – נמוך בעשרות אחוזים משל המרצים הגברים. האם בכך יש סימן מובהק לאפליה? כל תשובה שאתן, תחשוף אותי לביקורת קשה, ובכל זאת, אני מוכן ליטול את הסיכון...

באופן כללי, ניתן לומר כי אין באקדמיה בישראל אפליה מכוונת או אפילו בלתי מודעת, נגד נשים. אולם בישראל פועלים שני כוחות שפועלים לרעת נשים: האחד, האווירה האקדמית בארץ תחרותית פי כמה ביחס לאווירה באוניברסיטאות בארצות הברית. המרצים בישראל נמצאים במרוץ מטורף ומתמיד (במיוחד בעשור הראשון שלאחר קבלת הדוקטורט). נשים, אולי באופן מולד, מצטיינות בעבודת צוות ולא בעבודת כאסח. אבל נכון להיום, כאסח הוא שם המשחק באקדמיה הישראלית.

שנית, האישה הישראלית מעוניינת בדרך כלל להקים משפחה – ולא להתחיל בכך בגיל 37, אלא בשנות העשרים לחייה. מי שמנסה לגדל ילדים קטנים, לסיים דוקטורט ואז גם לחקור ולפרסם בקצב רצחני – עומדת בפני דילמה אכזרית: לשכוח מקידום אקדמי או לשכוח מהילדים שלה. המבנה הזה גורם לעיכוב משמעותי מאד של התקדמות הקריירה שלה או, לעתים קרובות מדי, לנטישה זמנית של הקריירה. ואז, לקראת גיל ארבעים חוזרת אותה אישה לאוניברסיטה, מתחילה ללמד כמרצה מן החוץ, ורחוקה הדרך עד מאד למשרה אוניברסיטאית תקנית.

האם ההשקעה בהקניית השכלה גבוהה לנשים יורדת לטמיון? ודאי שלא. ההשכלה הגבוהה מקדמת נשים הן כעובדות מיומנות ומוכשרות במקצועות אחרים, והן כאמהות לילדים הגדלים באווירה מתורבתת ומגרה אינטלקטואלית. – דבר לא פחות חשוב מאשר השכלה "גבוהה".

אקנה בשתי נקודות למחשבה. קיימת "בעיה" נוספת בהיעדר איזון מספרי של הבוגרות מול הבוגרים: מסיבות "מצ'ואיסטיות" הרבה "בנים" אינם מוכנים להינשא ל"בנות" משכילות מהם – זו תפיסה די מעוותת אולם תקפה בהחלט במציאות הישראלית. בעיה שנייה, ניתן לקוות ואף לצפות להיפוך תפקידי העבר: אם לפני עשרים שנה היה צורך לחנך את הבנות ש"גם הן יכולות" ללמוד, להתקדם וכו', ייתכן שהגיע הזמן שאמהות משכילות יתחילו להחדיר הכרה זו גם לבניהן. הדומיננטיות הנשית בספסל הלימודים אינה חוק ברזל. עם הרבה מאמץ חינוכי, ניתן להחזיר את היחס המספרי למצב "נורמלי". עלינו להירתם למשימה כהורים וכמחנכים – אחרת גם ה"אפליה המתקנת ההפוכה" המתרחשת בארה"ב, תגיע למקומותינו. גם כך יש לנו מספיק שסעים – וממש אין טעם להוסיף עליהם שסע חדש: שסע מגדרי....

wilzis@mail.biu.ac.il